

Editorial

Έχουμε ήδη επισημάνει ότι, στις μέρες μας, ο πλουραλισμός των πηγών του δικαίου θυμίζει το πληθυντικό νομικό σύμπαν του Μεσαίωνα που δεν βοηθούσε τα υποκείμενα να αντικειμενικοποιήσουν με ασφάλεια την πραγματικότητα. Αυτός ο μεσαιωνικός νομικός πλουραλισμός δεν είχε ούτε κέντρο ούτε κυρίαρχο, ήταν απεντοπισμένος και αποτυποποιημένος, με αποτέλεσμα, καίτοι αναζητούσε διαρκώς μια εναρμόνιση, να μην αποφεύγει την αταξία. Η τάση επανόδου του σύγχρονου νομικού κόσμου σε μια τέτοια αταξία ανατρέπει την ασφάλεια δικαίου, η οποία ήταν η πιο αξιοσημείωτη εγγύηση ειρήνης και αξιοκρατίας που υποσχέθηκε σε όλους η νεωτερικότητα (βλ. το [Editorial της 12.7.2024](#)).

Η ανασφάλεια δικαίου που προκαλεί, στις μέρες μας, ο νομικός πλουραλισμός συνδέεται, ειδικότερα, με το γεγονός ότι, εκτός των άλλων, τα ίδια πραγματικά περιστατικά ρυθμίζονται συχνά από διαφορετικούς κανόνες δικαίου και αρχές που μπορεί, μάλιστα, να προέρχονται από διαφορετικούς κλάδους δικαίου της εθνικής έννομης τάξης. Τα δυσεπίλυτα ερμηνευτικά προβλήματα που δημιουργεί η σύγκρουση τέτοιων ουσιαστικών κανόνων πολλαπλασιάζονται στο πλαίσιο της περίπλοκης αρχιτεκτονικής που διαμορφώνουν η διάκριση των δικαιοδοσιών και η ύπαρξη πολυάριθμων δικονομικών καθεστώτων στο εσωτερικό κάθε δικαιοδοσίας. Την ίδια στιγμή, ο εξευρωπαϊσμός του εθνικού δικαίου επιτείνει τα παραπάνω προβλήματα, εξαιτίας του λεγόμενου «συνταγματικού πλουραλισμού» που επικρατεί στην Ευρώπη. Το εθνικό δίκαιο επικαθορίζεται, σε πολύ μεγάλο βαθμό, από τις δύο συνιστώσες του ευρωπαϊκού δικαίου, την Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) και το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και από τον συνακόλουθο διάλογο μεταξύ των εθνικών δικαστηρίων και των δύο αντίστοιχων ευρωπαϊκών δικαστηρίων, του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) και του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ). Σε μια πρώτη προσέγγιση, αυτός ο διάλογος φαντάζει ως ένας ήπιος, σχεδόν ιδανικός, τρόπος συντονισμού κάθε εθνικής με τις δύο ευρωπαϊκές έννομες τάξεις. Ωστόσο, ελλείψει ενιαίου ευρωπαϊκού συνταγματικού πλαισίου και τυπικών διαδικασιών άρσης των συγκρούσεων μεταξύ των εθνικών και των δύο ευρωπαϊκών δικαιοδοσιών, στην πράξη, ο παραπάνω διάλογος εξελίσσεται, κατά τρόπο ασύμμετρο, κατά περίπτωση περισσότερο ή λιγότερο συγκρουσιακό, ως μια διαρκής διαπραγμάτευση του δικαίου που τελικώς υπονομεύει τη συνοχή των επιμέρους εννόμων τάξεων και δικαιοδοσιών. Στο πλαίσιο αυτό, ουσιαστικοί και δικονομικοί κανόνες ρευστοποιούνται, καθώς εξασθενεί η πεποίθηση ότι κάθε διαφορά μπορεί να υπαχθεί σε ένα σαφή κανόνα -ή σύστημα κανόνων δικαίου- ως προς την ερμηνεία

και την εφαρμογή του οποίου υπάρχει κάποιο δικαιοδοτικό όργανο που έχει «τον τελευταίο λόγο» και αποφαινεται με δύναμη δεδικασμένου. Η ρευστοποίηση αυτή βυθίζει δικαστές, διαδίκους και ερευνητές σε μια αμηχανία που, τις περισσότερες φορές, μετατρέπεται γρήγορα σε έναν διάχυτο ερμηνευτικό σχετικισμό. Τα κριτήρια μεταξύ ορθής και εσφαλμένης ερμηνείας θολώνουν ολοένα και περισσότερο, με αποτέλεσμα η ισχύς του δικαίου να υποχωρεί ευκολότερα μπροστά στο δίκαιο της ισχύος.

Ο Γ. Αδαμακόπουλος και η Μ. Καλίτση επανέρχονται στο κλασικό ζήτημα του φορολογικού δικαίου περί αλληλέγγυας ευθύνης των διοικούντων νομικά πρόσωπα για φορολογικά χρέη των τελευταίων. Το ενδιαφέρον των συγγραφέων επικεντρώνεται στην ειδική περίπτωση της ευθύνης του μη διαχειριστή ομόρρυθμου εταίρου για τις φορολογικές οφειλές της ομόρρυθμης εταιρίας, στην περίπτωση που η καταστατική της διαχείριση έχει ανατεθεί αποκλειστικά σε έναν από τους ομόρρυθμους εταίρους. Αντιμετωπίζουν δε αυτό το σύνθετο -όσο και πρακτικά κρίσιμο- ζήτημα προεχόντως ως ένα πρόβλημα σύγκρουσης όχι μόνο κανόνων αλλά και διαφορετικών κλάδων δικαίου της εθνικής έννομης τάξης. Από τη μία πλευρά, αν η φορολογική διοίκηση και ο φορολογικός δικαστής εφαρμόσουν τους κανόνες του ιδιωτικού (εμπορικού) δικαίου, οι μη διαχειριστές εταίροι των προσωπικών εταιρειών εκτίθενται έναντι του κράτους για τις οφειλές των νομικών προσώπων, ωσάν να ήταν διαχειριστές τους. Από την άλλη πλευρά, αν προκριθεί η εφαρμογή του δημόσιου (φορολογικού) δικαίου, την αλληλέγγυα ευθύνη για την εξόφληση των χρεών φέρουν μόνον οι καταστατικοί διαχειριστές των προσωπικών εταιρειών και όχι οι λοιποί εταίροι.

Οι συγγραφείς αντιπαρατίθενται με την κρατούσα θέση, την οποία επιδιώκουν να ανασκευάσουν με τα εργαλεία της μεθοδολογίας του δικαίου, τοποθετώντας τις παρατηρήσεις τους στο εκάστοτε κρίσιμο νομοθετικό περιβάλλον. Υποστηρίζουν ότι η μη διαφοροποιημένη μεταφορά της εταιρικής ευθύνης των ομόρρυθμων εταίρων στο πεδίο του φορολογικού δικαίου οδηγεί σε αποτελέσματα που υπερβαίνουν τον σκοπό του θεσμού και αλλοιώνουν τον εξαιρετικό χαρακτήρα της φορολογικής αλληλέγγυας ευθύνης. Η αποδοχή μιας αντικειμενικής και αμάχητης ευθύνης των μη διαχειριστών ομόρρυθμων εταίρων για φορολογικές οφειλές, ανεξάρτητα από οποιαδήποτε συμμετοχή τους στη διοίκηση ή στη δημιουργία της φορολογικής παράβασης, συνεπάγεται ουσιαστικά τη θέσπιση ενός ιδιαίτερα αυστηρού και δυσανάλογου συστήματος ευθύνης, το οποίο δύσκολα συμβιβάζεται με τις γενικές αρχές που διέπουν το δημόσιο δίκαιο. Υπό το πρίσμα αυτό, ο Αδαμακόπουλος και η Καλίτση καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι η ερμηνευτική

λύση που περιορίζει την αλληλέγγυα ευθύνη για φορολογικές οφειλές αποκλειστικά στα πρόσωπα που άσκησαν διοίκηση στο νομικό πρόσωπο εμφανίζεται ως συστηματικά συνεπέστερη και λειτουργικά δικαιότερη. Παρατηρούν, όμως, ότι η σχετική συζήτηση δεν μπορεί να θεωρηθεί λήξασα, ασφαλέστερη δε επιλογή είναι η (νέα) νομοθετική παρέμβαση. Μέχρι, πάντως, να συμβεί αυτό, η ερμηνεία του δικαίου καλείται να λειτουργήσει εξισορροπητικά, διασφαλίζοντας, αφενός, το δημόσιο συμφέρον της είσπραξης των φόρων και, αφετέρου, την προστασία των προσώπων που, χωρίς να ασκούν διοίκηση, δεν μπορούν εύλογα να θεωρηθούν υπαίτια για τη δημιουργία ή τη μη εκπλήρωση των φορολογικών υποχρεώσεων του νομικού προσώπου.

Στο άρθρο του γύρω από τον διάλογο που αναπτύσσεται ανάμεσα στα ελληνικά δικαστήρια και το ΔΕΕ αναφορικά με την ερμηνεία του ενωσιακού δικαίου, ο Βασίλης Χατζηγιαννάκης διερωτάται αν η ελληνική νομολογία χαρακτηρίζεται από έναν «δικαστικό ευρωσκεπτικισμό». Καταρχάς, υπενθυμίζει τις προϋποθέσεις που ενεργοποιούν την υποχρέωση του εθνικού δικαστή να υποβάλει προδικαστικά ερωτήματα στο ΔΕΕ, σύμφωνα με το άρθρο 267 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ) και τη σχετική νομολογία του Δικαστηρίου του Λουξεμβούργου. Στη συνέχεια, εκκινώντας από τις αποφάσεις της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας σχετικά με τα ιδιωτικά πανεπιστήμια, που έδωσαν πρόσφατα αφορμή για την αναζωπύρωση του σχετικού επιστημονικού διαλόγου, ανατρέχει στη νομολογία των πολιτικών, των ποινικών και των λοιπών διοικητικών δικαστηρίων. Ο συγγραφέας διαπιστώνει ότι τα ελληνικά δικαστήρια είναι μάλλον απρόθυμα να εκκινήσουν τον θεσμικό διάλογο με τον ενωσιακό δικαστή, επιδεικνύοντας -σε γενικές γραμμές και με κάποιες μεμονωμένες εξαιρέσεις- τάσεις εσωστρέφειας. Η εσωστρέφεια αυτή -που δεν περιορίζεται μόνο στα ανώτατα δικαστήρια- δεν ευνοεί τη διασφάλιση της αρχής της νομιμότητας ούτε συμβάλλει στην εμπέδωση της εμπιστοσύνης των πολιτών στη δικαστική εξουσία, αφού, σε τελική ανάλυση, η παραβίαση του άρθρου 267 της ΣΛΕΕ ισοδυναμεί με μια ιδιότυπη αδιαφορία για την τήρηση του ενωσιακού δικαίου. Συνοψίζοντας, ο Χατζηγιαννάκης επισημαίνει ότι, ακόμη και αν στην τρέχουσα γεωπολιτική και οικονομική συγκυρία, η προοπτική του ενωσιακού οικοδομήματος δεν είναι η πλέον ευοίωνη, θα ήταν άδικο να παραβλεφθεί ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει καταφέρει να αναδειχθεί σε κρίσιμο πυλώνα του δικαιικού συστήματος ολόκληρης της ηπείρου. Ως εκ τούτου, η ερμηνεία και η εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου δεν μπορούν να εξαρτώνται από συγκυριακές σταθμίσεις ή προσωπικές, ηθικές αντιλήψεις κάποιων δικαστών, αλλά προϋποθέτουν μια συλλογική αντίληψη, η οποία απορρέει από την όλη αρχιτεκτονική του δικαιοδοτικού συστήματος.